

УДК 330.341.1

Бойко К.К.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ

У статті уточнено сутність поняття інноваційного розвитку підприємств з урахуванням існуючих теоретичних підходів та концепцій. Розглянуто існуючий механізм розвитку інноваційної діяльності, окреслено основні його характеристики. Виявлено недоліки механізму інноваційного розвитку підприємств та обґрунтовано доцільність державної підтримки інноваційної діяльності.

In the article a more precise definition of innovative development of the enterprises according to existing theoretical approaches and concepts is given. The existing mechanism of innovation is determined outlines its basic characteristics. The author revealed shortcomings mechanism of innovation development of the enterprises and expediency of state support for innovation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розбіжності в тлумаченні поняття «інновації» та «інноваційний розвиток», відсутність універсальних і дієвих механізмів інноваційного розвитку підприємств в Україні є основною перешкодою проведення ефективної інноваційної політики на підприємстві.

В Україні прискорення інноваційного розвитку підприємств має стати одним із пріоритетних напрямків державної політики як на національному, так і на регіональному рівні. Сучасні темпи інноваційного розвитку є результатом недосконалої структури економіки, відсутності техніко-технологічної бази та адекватної підтримки з боку держави.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналізу понять «інновації», «інноваційний розвиток», «механізми інноваційного розвитку» та проблемам інноваційного розвитку присвячено багато праць. Провідними дослідниками інноваційного розвитку підприємств є: Л. Антонюк, Д. Бессант, П. Бубенко, Г. Возняк, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Гриньов, В. Гусев, Я. Жаліло, М. Жук, В. Зянько, А. Кузнєцова, В. Круль, І. Новікова, С. Онишко, К. Павітт, Х. Рігс, В. Семиноженко, Б. Твісс, Д. Тідд, Л. Федулова, Р. Фостер, В. Хіпель, Й. Шумпетер та інші. Проте аналіз праць іноземних та вітчизняних дослідників свідчить про необхідність подальшого висвітлення проблем повільного інноваційного розвитку підприємств та розробки механізму його прискорення, що зумовило вибір теми дослідження, його мету та свідчить про його актуальність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З урахуванням напрацювань вітчизняних та зарубіжних економістів, здійсненим у галузі теорії та методології інноваційного розвитку підприємств, необхідно зазначити, що залишаються невирішеними деякі питання, зокрема, визначення інноваційної стратегії розвитку підприємств та державної підтримки інноваційних форм, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення механізму інноваційного розвитку підприємств та роль держави у прискоренні цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному розумінні інноваційна економіка – це економіка, яка заснована на знаннях, інноваціях, на науковому генеруванні та сприйманні наукових ідей, застосуванні нових машин, систем і технологій, на готовності їх практичної реалізації у виробничих системах і в різних сферах людської діяльності.

Залежно від цілей діяльності підприємства існує різне тлумачення поняття «інновація». Якщо ціллю підприємства є максимізація прибутку, то під інновацією вважають

кінцевий результат впровадження нових ідей, технологій, винаходів у діяльність підприємства. У випадку, якщо підприємство ставить ціль досягнення соціально-економічного ефекту, «інновація» визначається як перевага у здобутті нових умов виробництва, які забезпечать підвищення добробуту працівників та прибутковості підприємства. Визначення «інновація» – це якісна зміна, яка присутня у виробничій діяльності підприємства та забезпечує покращення основних показників діяльності і збільшення інвестиційної привабливості підприємства» характерне для підприємства, ціллю якого є розширення сфери влади на ринку.

Інноваційний розвиток підприємства означає створення, впровадження і комерціалізацію інновацій, які забезпечать якісні зміни об'єкта керування, соціальний, економічний, екологічний ефекти, стійке зростання прибутковості, інвестиційної привабливості підприємства в довгостроковій перспективі.

Технологічні інновації – кінцевий результат інноваційної діяльності – впровадження на ринку нового або удосконаленого продукту (послуг) або використання в практичній діяльності нового удосконаленого технологічного процесу (засіб виробництва послуг).

Орієнтуючись на отримання додаткового прибутку, економічна інновація охоплює усі види діяльності разом із науковими дослідженнями, розробкою та впровадженням винаходів.

Фази економічного процесу: фундаментальні дослідження, прикладні, технічні розробки, розробки для нових систем організації виробництва та управління, підготовка до дослідно-експериментального виробництва, виробництво та збут. Щоб фази були взаємопов'язаними і становили собою єдиний безперервний процес, необхідно створити відповідний механізм, який має забезпечувати перетворення інноваційної діяльності в реальний економічний процес.

Державне регулювання інноваційного процесу на сучасному етапі є однією із головних умов розвитку економіки. Необхідність державного регулювання інноваційних процесів зумовлена, в першу чергу, масштабами фінансових витрат на проведення досліджень та реалізацію їх результатів, реалізацію нововведень, значними капіталовкладеннями на технічне переоснащення виробництва, тощо.

Існують інноваційні процеси, які взагалі не можуть здійснюватися на комерційних засадах (фундаментальні наукові дослідження, результати яких не можуть бути комерціалізовані та ін.).

Зарубіжний досвід свідчить про те, що в сучасних умовах сформувалися три головні типи моделей науково-інноваційного розвитку країн:

1. Країни з високим інноваційним коефіцієнтом, які орієнтуються на лідерство в наукових дослідженнях, реорганізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплюють усі стадії інноваційного процесу. Це США, Велика Британія, Франція. У цих країнах формується інноваційний тип суспільства.
2. Країни, орієнтовані на поширення нововведень шляхом створення сприятливого науково-технічного середовища (Німеччина, Швеція, Швейцарія).
3. Країни, що стимулюють інноваційним шляхом розвиток інноваційної структури, яка забезпечить сприйнятливість досягнень світового науково-технічного процесу. Такі держави, як Японія, Південна Корея координують дії різних секторів у сфері науки та технологій [1, с.155].

Підтримка інноваційної діяльності у розвинутих країнах світу здійснюється у різних напрямках. Зокрема, у Південній Кореї та Японії основними агентами економічного зростання вважаються великі промислові групи. Тому держава саме їх підтримує у прагненні застосування у своїй діяльності наукомістких технологій, щоб підвищити частку експорту в загальному обсязі своєї продукції. Таку модель інноваційного розвитку доцільно застосувати і в Україні, в регіонах, де створені потужні науково-технічні комплекси (Дніпропетровськ, Донецьк, Київ, Харків).

В Ізраїлі, навпаки, ставка робиться на малий високотехнологічний експортоорієнтований бізнес. Основними агентами економічного зростання вважаються

комерційні високотехнологічні фірми, тому державна підтримка спрямована на створення фондів початкових інвестицій для фінансування їхньої діяльності, надання їм широкого спектру маркетингового, інформаційно-технічного консультування та фінансової підтримки. Тим самим створюються умови для виведення перспективних новацій на новий рівень, підвищення їх наукоємності і конкурентоспроможності. Застосування такої моделі в Україні проблематично у зв'язку з «небажанням» регіональних органів влади надавати інноваційним підприємствам суттєву фінансову підтримку.

В США стимулювання інноваційного розвитку закріплено на законодавчому рівні. Так, визначено, що пенсійні фонди повинні інвестувати принаймні 15% доходів у практичну економічну діяльність. Це створює умови для потужного фінансування венчурних фондів.

У розвинутих країнах прямі державні витрати на наукові інноваційні проекти становлять 1,6–3,7% від ВВП. Крім державного фінансування в розвинених країнах використовується така ефективна форма підтримки інноваційного напрямку розвитку економіки як гарантування державних позик [2].

В Україні, незважаючи на в цілому розроблений в організаційно-правовому відношенні механізм державного регулювання інноваційної діяльності, його функціонування не є ефективним, про що свідчить стан інноваційної діяльності як на рівні економіки країни, так і на рівні окремих галузей, регіонів, підприємств.

Так, протягом останніх років Закони про державний бюджет зупиняли дію норм законів України щодо фінансового забезпечення наукової, науково-технічної та освітньої сфер (видатки Державного бюджету на науку мають становити 1,7% ВВП), що гальмує створення пільгових умов для розвитку інноваційної діяльності підприємств.

Аналогічно, не виконуються положення Указу Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» в частині спрямування не менше 10% коштів, отриманих від приватизації державного майна, на фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, які мають стратегічне значення.

На новітні технології щорічно направляється лише 1% бюджетного фінансування наукової сфери.

Обсяг фінансування наукової сфери України за рахунок усіх джерел у 2011 р. становив 9591,3 млн. грн., за рахунок державного бюджету – 3887,4 млн. грн., що на 5% більше порівняно з 2010 р., однак частка коштів держбюджету в загальному обсязі фінансування в 2011 р. становила 40,5%, тобто зменшилася порівняно з 2010 р. на 0,9 в.п. Наукоємність ВВП (видатки на науку за усіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2011 р. становила 0,73%, за рахунок коштів державного бюджету – 0,3%, що відповідно на 0,09 в.п. та 0,04 в.п. нижче порівняно з попереднім періодом [3, с.215]. За останні роки не було реалізовано заходів у рамках інноваційної політики щодо поліпшення бізнес-середовища, стимулювання компаній до інновацій, розвитку різних інструментів підтримки технологічної модернізації, однак за наявності окремих поліпшень, зберігається фрагментарність і нестійкість загального прогресу в даній сфері [4].

Не розвивається належним чином в Україні і такий напрямок, як грантове фінансування фундаментальних досліджень, унаслідок відсутності чіткого механізму їх отримання, координації, моніторингу та інституційного забезпечення, що значно обмежує можливості розвитку інноваційної діяльності.

Низькою є і частка такого джерела фінансування інноваційної діяльності як кредитування. Висока ризикованість кредитування інноваційних проектів орієнтує банки на короткострокові (рідше – середньострокові) кредити.

Базове законодавство щодо формулювання і розвитку національної інноваційної системи певною мірою створено, але його практичне застосування стримується недостатньою інфраструктурою, нерозвинутою системою інноваційного менеджменту, явно недостатнім захистом прав інтелектуальної власності це призводить до того, що у багато разів скоротилися кількість поданих винаходів і раціоналізаторських пропозицій (кількість

винахідників і раціоналізаторів порівняно з 1991 роком скоротилася більш ніж у 20 разів), а ті, що розроблені, не впроваджуються на виробництві.

Крім того, у країні відсутня ефективна система стимулювання підприємств щодо виведення на ринок своєї нової продукції.

Уряд має забезпечити умови, які б гарантували за рахунок усіх джерел фінансування щорічне збільшення загального обсягу інвестицій для забезпечення інноваційного розвитку. Тому, доцільно спрямовувати на інноваційний розвиток підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, щонайменше чверть коштів, отриманих від приватизації державного майна. Водночас треба застосовувати додаткові стимули оновлення основних фондів через удосконалення амортизаційної політики, а також за рахунок прибутків підприємств.

Доцільним було б створення Спеціалізованого банку, головним завданням якого має стати забезпечення фінансування бюджетних видатків тільки на кредитній основі та залучення додаткових фінансових ресурсів для кредитування інноваційних проектів відповідно до пріоритетів розвитку економіки України.

Державна інноваційно-інвестиційна підтримка підприємств, особливо приватизованих, полягає у створенні таких умов власником, щоб вони могли закріпити набуту власність у процесі ефективної господарської діяльності.

Джерелами інноваційно-інвестиційної підтримки можуть бути кредитні ресурси, іноземні інвестиції, позабюджетні кошти, інноваційні фонди тощо.

При цьому, з метою фінансової підтримки малого інноваційного підприємства доцільним є створення спеціальних державних або муніципальних позабюджетних фондів, а також венчурних фондів. Останні ефективно створювати для здійснення ризикових інвестиційних проектів у формі комерційних організацій (акціонерних або господарських товариств), за рахунок часткової участі підприємств і організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, банків та інших фінансових інститутів, що спеціалізуються на інвестиціях.

До основних напрямів державного регулювання інноваційної діяльності належать:

- акумулювання фінансових ресурсів на наукові дослідження як за рахунок бюджету, так і шляхом створення спеціальних фондів;
- усебічне сприяння розвитку науки, у тому числі прикладної, і формування малого інноваційного підприємництва;
- формування державних замовлень на НДЦКР, які забезпечують початковий попит на інновації, а потім поширюються в економіці;
- координація інноваційної діяльності. Держава має сприяти кооперації та взаємодії різних інститутів у здійсненні нововведень шляхом формування єдиного технологічного простору (синхронізація інноваційного циклу в часі і просторі), що забезпечує сумісність інновацій;
- стимулювання інноваційного процесу та інноваційної діяльності шляхом підтримки конкуренції, а також використання економічних методів прямої і побічної дії, як-от: фінансові субсидії, пільги, страхування впливу інноваційних ризиків тощо;
- створення правової бази інноваційних процесів – формування необхідного законодавства;
- кадрове забезпечення інновацій шляхом створення відповідних програм навчання в державних навчальних закладах, які б підвищували творчий потенціал нації;
- формування науково-інноваційної інфраструктури, інформаційних систем, консультативно-юридичних послуг;
- інституціональне забезпечення інноваційних процесів шляхом створення державних організацій і підрозділів, які виконують НДЦКР і здійснюють нововведення в галузях державного сектору (оборона, охорона здоров'я, освіта);
- підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності через заохочення інноваторів, забезпечення їх соціального захисту, пропаганди науково-технічних досягнень;

- регіональне регулювання інноваційних процесів шляхом раціонального розміщення та використання інноваційного потенціалу;
- регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів з допомогою визначення загальноекономічної та інноваційної стратегії, які націлені на міжнародну науково-технічну кооперацію.

Отже, механізм державного регулювання інноваційним розвитком розглядається як складова системи управління господарюванням країни. Використовуючи цей механізм, державні органи формують інноваційну систему держави: конкретні цілі, завдання, напрями інноваційних процесів та інноваційної діяльності, систему політичних, економічних, правових і соціальних методів, засобів впливу на мотиви діяльності людей, створюють певні організаційні форми та структури, що забезпечують можливість і умови для розвитку інноваційної сфери на рівні підприємства, галузі, регіону, країни в цілому.

Висновки і перспективи подальших розробок. Система інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в цілому створює сприятливі умови для реалізації інноваційної стратегії розвитку національної економіки. Однак моніторинг результатів інноваційної діяльності свідчить про негативні тенденції в інноваційній сфері.

До ключових проблем у формуванні й реалізації державної інноваційної політики в Україні належать такі [5, с.24]: недостатня якість бізнес-середовища, збереження нерозвиненості умов для справедливої конкуренції на ринках, а також за одержання державної підтримки; збереження значних бар'єрів для поширення в економіці нових технологій, обумовлених відсутністю державної технологічної політики й неефективним галузевим регулюванням, ураховуючи процедури сертифікації, митне і податкове адміністрування; недостатність зусиль регіональної й місцевої влади щодо поліпшення умов для інноваційної діяльності; взаємодія бізнесу й держави у формуванні й реалізації інноваційної політики поки що не має регулярного характеру, не забезпечує збалансованого вираження інтересів різних інноваційно-активних підприємств, особливо в секторах, що формуються; недостатня ефективність інструментів державної підтримки інновацій: обмежена гнучкість, нерозвиненість механізмів розподілу ризиків між державою й бізнесом, слабка орієнтованість на стимулювання зв'язків між різними учасниками інноваційних процесів, на формування й розвиток науково-виробничих та технологічних партнерств.

Усе це зумовлює необхідність розроблення інноваційної стратегії розвитку національної економіки, спрямованої на створення нового типу інноваційної системи, що здатна забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на основі використання вітчизняного науково-технологічного потенціалу в напрямі сприяння якісному економічному зростанню. Подальші дослідження будуть концентруватися на розробці підходів до формування дієвого механізму реалізації стратегії інноваційного розвитку національної економіки.

Список використаної літератури

1. Михайлова Л. І. Інноваційний менеджмент: [навч. посіб.] / Л. І. Михайлова, С. Г. Турчіна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 248 с.
2. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» // Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 р. № 2632-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Федулова Л. Концептуальні модель інноваційної стратегії України / Л. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.

Прийнято до друку 29.03.2013